

821.163.41.09-1 Петровић Његош П. П:801.6
<https://doi.org/10.18485/sj.2017.22.1.2>

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 20. 10. 2016.
Прихваћен: 15. 12. 2016.

ЊЕГОШЕВА ПЈЕСМА „ЈУГ ЗАВИЈА, РАЗЈАРИ СЕ МОРЕ...” С ТЕКСТОЛОШКОГ И ВЕРСОЛОШКОГ СТАНОВИШТА: ПОЕТИКА ЖАНРА

У овом раду се, у првом његовом дијелу, доноси критичко издање пјесме из Његошеве Биљежнице „Југ завија, разјари се море...” с текстолошким напоменама. — Други дио рада посвећен је текстологији и версификацији пјесме. — У закључном дијелу рада разматра се поетика пјесме, која је примјер умјетничког десетерца у жанру оде.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, пјесма „Југ завија, разјари се море...”, текстологија, версификација, поетика.

0. УВОД

0.1. Његошева пјесма „Југ завија, разјари се море...” објављена је у првом издању Његошеве Биљежнице, у редакцији Јевга Миловића и Пера Шоћа [Ш о ћ и др. 1956: 172 (са снимком на с. 82)]. Пјесма је затим штампана у другом издању Целокупних дела у редакцији Радована Лалића [Л а л и ћ 1967: 219]. Каснија издања немају научни значај осим трећег (и каснијих фототипских издања) Његошевих Целокупних дела, у којима је исправљена једна штампарска грешка другог издања: *бездане* [бездне – Л а л и ћ 1975: 219] *висѐ*, а горе се *висѐ*. Посљедње, XVI

* radmilo@mail.ru

издање (Цетиње: Обод, 2005) Његошевих Цјелокупних дјела (враћен је ијекавски наслов из првог издања) није фототипско, оно је прекомпоновано у четири тома, али је и у њему (т. I, с. 177) остала текстолошка грешка из претходних издања, почев од другог: љето жеже, остра зима *кочи* [кочи – Р. М.].

Биљезница је прештампана у другом тому серије „Петровићи: писци, духовници, владари” без измјена, па је поновљена и штампарска грешка претходног издања: Којима ти *мила* [миле – Р. М.] творенија [Томовић–Секуловић 1997: 403]. Додуше, те грешке нема у одјелку „Пјесме”, тамо је пјесма још једном одштампана, али је сад не само поновљена текстолошка грешка Лалићевих издања: љето жеже, остра зима *кочи* [кочи – Р. М.] него је додата још једна, којом је нарушен не само изворни текст него и десетерац: *разлијежу се* [разлежу се – Р. М.] простором громови [Томовић–Секуловић 1997: 712].

0.2. У овом раду даје се критичко издање пјесме, снабђевено текстолошким напоменама, које се у одјелку »Текстологија пјесме „Југ завија, разјари се море...”« научно образлажу. Критика текста слиједи наша претходна издања [прије свега, Маројевић 2005, Маројевић 2016]. У закључном поглављу рада описује се поетика пјесме „Југ завија, разјари се море...”, с два аспекта: с аспекта форме (асиметрични десетерац као тротактни стих) и с аспекта жанра (мисаона пјесма и ода, истовремено).

1. КРИТИЧКО ИЗДАЊЕ ПЈЕСМЕ „ЈУГ ЗАВИЈА, РАЗЈАРИ СЕ МОРЕ...”

1.1. Критичко издање. — Пјесма је без наслова, па се наводи по првом стиху. Састоји се од 22 десетерачка стиха, који се у нашем издању сврставају у пет куплета. Датирање, које је у рукопису (и у издању Биљезнице) на почетку, а у Лалићевом издању се изоставља (помиње се у коментару [Лалић 1967: 393]), премјешта се на крај. У издању Биљезнице мјесец се реконструираше у номинативу: *10. октом[бар] 1850.*, а у нашем издању у генитиву: *10. октом[бра] 1850.* (Лалић скраћеницу не разрјешава).

* * *

Југ завија, разјари се море [мòре],
 прекрилише небеса облаци,
 разлежу се простором громови,
 зрак пљускови густе замаглише –
 5 од господње силе свемогуће!

Вјетар дима [дѝмā], витле се облаци,
 муње снују, леме се громови,
 земља дрхти а јече простори,
 љето жеже, остра зима кочи –
 10 њом свјетови по простору миле [мѝлѝ]
 ка [кā] што мрави по земљи пузају,
 бездне [бѝздне] висе [вѝсѝ] а горе се висе [вѝсѝ]!

Ти све биље раниш са влагама,
 ка [кā] свјетове што раниш зракама [зракама],
 15 ка [кā] сјемена што раниш клицама!

Ти основа [оснòва] чудесне трагове
 и покри их тайности [тāности] завѝсом [зāвѝсòм]
 којима ти миле [мѝлѝ] творенија
 с ништожности к слаткоме битију [бѝтију]
 20 и враћу се с бића [збѝћа] к ништожности!

Слава Теби, Творче и Господи –
 Ти истока немаш ни запада!

10. октом[бра] 1850.

1.1. Текстолошке напомене. — Стихови су сврстани у пет куплета, па су тако компоноване и текстолошке напомене. У квадратној загради иза сваке напомене указује се на тачку у одјелку »Текстологија пјесме „Југ завија, разјари се море...“«.

- 1–5 П р в и к у п л е т (пјесме у десетерцу) [види т. 2.4.(2)1°]
 1 мòре – реконстр. примарни акц. умјесто секундарног мòре
 [види т. 2.4.(2)2°]
 3,8,10 (инстр.) *прòстором*, (лок. /некадашњи дат./ по) *прòстору*, (мн.)
 прòстори – обл. им. *прòстор*, семантички рус. (р. простòр
 ‘пространство’) [види т. 2.2.(2)6°]
 2 небѝса – заједничка, а не властита им. [види т. 2.1.(2)]

- 3 *ра̀злѣжѹ се* – није рефлекс јата последице *л* (секундарно је савр. *ра̀злѣјѣжѹ се*) [види т. 2.3.(3)1°]
- 4 *зра̀к* – им. у зн. ‘ваздух’ [види т. 2.2.(2)1°]; инверзија: *гу̀стӣ пљѹскови зам̀глишӣ зра̀к* [види т. 2.4.(2)3°]
- 5 (од) *г̀дсп̀дњѣ с̀илѣ свѣ̀могѹћѣ* – метонимијски израз у зн. ‘(од) Господа Бога’ [види т. 2.2.(3)2°], пасив с предлогом *од* и ген. [види т. 2.2.(1)3°]
- 6–12 ДРУГИ КУПЛЕТ (пјесме у десетерцу) [види т. 2.4.(2)1°]
- 8,12 *а* – саставни везн. у зн. ‘и’ [види т. 2.2.(2)3°]
- 9 *к̀очӣ* – 3.л. јд. през. гл. *к̀очити* у зн. ‘смрзавати’, а не *к̀ос̄ӣ (није 3.л. јд. през. гл. *к̀осити) (Лалић, Стевановић) [види т. 2.4.(3)3°]
- 10 ст. зн.: њоме (= на основу ње, захваљујући њој) свјетови се по пространству споро крећу [види т. 2.2.(3)1°], *њ̀ом* – зам. се односи на изр. *г̀дсп̀дњ̄а с̀ила свѣ̀могѹћа* из 5. ст. [види т. 2.2.(1)3°]
- 11,14,15 *ка̀* – поредбени везн. с дугосил. поб. акц. или без акц. (књиж. *ка̀д̄о*) [види т. 2.2.(2)3°]
- 11 (по) *зѐмљи* – апелатив у зн. ‘тло’, а не властито име [види т. 2.1.(2)]
- 12 *бѐздне* – ном. мн. им. *бѐздна*, рус. (р. бѣздна ‘провалија’) [види т. 2.2.(2)1° и 2.2.(2)4°], *бездане је шт. гр. (Лалић, 2. изд.) [види т. 2.4.(3)2°]; *вѝсе̄* : *вѝсе̄* – обличка хомонимија, хомографи (провалије виси, брда се узвисују) [види т. 2.2.(1)2°]; *вѝсе̄ се* – 3.л. мн. през. гл. *вѝсити се*, рус. (р. ви́ситься ‘уздизати се’) [види т. 2.2.(2)4°]
- 13–15 ТРЕЋИ КУПЛЕТ (пјесме у десетерцу) [види т. 2.4.(2)1°]
- 13 *свѣ̀* (биље) – ср.р. прид. зам. *ва̀с* (савр. *са̀в*), атрибут уз им. *бѝље*, а не прил. *свѣ̀ у зн. ‘стално’ [види т. 2.2.(1)2°]; *са̀* *вла̀гама* – INSTR. средства с предл. *са̀* у зн. INSTR. средства без предл. (= влагама), док је у стих. 14 (*зра̀кама*, или *зра̀кама*) и 15 (*к̀лѝцама*) INSTR. средства без предл., мада би се у 14. ст. могао реконстр. предлог: [с] *зра̀кама*, или [с] *зра̀кама* [види т. 2.2.(1)1°]
- 13,14,15 *ра̀нӣши* – фонетски дијал. (књиж. *хра̀нӣши*), облик без иницијалног <х> [види т. 2.3.(1)]
- 13,16,21,22 *Тӣ*, (дат.) *Те̄би* – стилски условљена употреба великог слова у зам. [види т. 2.1.(1)]

- 14 *зр̀акама* (или *зр̀ак̀ама*) – инстр. мн. им. ж.р. *зр̀ака* (или *зр̀ака*) у зн. ‘зрак свјетлости’ [види т. 2.2.(2)1°]
- 15 *сјем̀ена* – облички рус. (р. *се́мя* ‘сјеменка, зрно сјемена’, мн. семенá ‘сјеме’ [види т. 2.2.(2)6°], књишка ријеч без јек. јотовања (није *щем̀ена) [види т. 2.3.(3)3°]
- 16–20 ЧЕТВРТИ КУПЛЕТ (пјесме у десетерцу) [види т. 2.4.(2)1°]
- 17 *та̀иности* – хетеровакалски дифтонг с неслоговном другом компон. (савр. *та̀јности*): та̀ности [види т. 2.3.(2)]; *за̀вијесџом* – хиперијекавизам, једносложни рефл. дугог јата с неслоговном првом и послвијеакц. дужином на другој компон. дифт.: за̀в^жјесџом [види т. 2.3.(3)2°]
- 18 *мѝлџе* (твор̀енија) – гл. (3.л. мн. през.) у зн. ‘(би)ћа се споро крећу’, а не прид. (ср.р. мн.) *мѝла (творенија) (Шоћ и др.) [види т. 2.4.(3)1°]; (ном. мн.) *твор̀енија* – им. у зн. ‘биће’, а не хомоним у зн. ‘стварање’ [види т. 2.2.(2)2°], ц.сл. (р. твор̀ение² ‘створење’, а не *твор̀ение¹ ‘стварање’) [види т. 2.2.(2)4°]
- 19 (к) *бѝтију* – дат. им. *бѝтије*, ц.сл. (р. быти́е ‘постојање’) [види т. 2.2.(2)4°]
- 19, 20 (с, к) *ниш̀тожности* – обл. им. *ниш̀тожнџст*, суфиксални рус. (р. ничтџожность ‘ништавило, нешто ништавно’) [види т. 2.2.(2)5°]; антонимија: (к) *бѝтију*, (с) *бѝћа* ‘постојање’ – (с) *ниш̀тожности*, (к) *ниш̀тожности* ‘непостојање’ [види т. 2.2.(1)2°]
- 20 ст. зн.: и враћају се из постојања (живота) у ништавило (Лалић) [види т. 2.2.(3)1°]; *вра̀ћу се* – облички дијал. (књиж. *вра̀ћају се*) [види т. 2.2.(2)3°]
- 21–22 ПЕТИ КУПЛЕТ (пјесме у десетерцу) [види т. 2.4.(2)1°]
- 21 *сла̀ва Тѐби* – оптаивни фраз., апотеоза [види т. 2.2.(3)2°]; (вок.) *Тво̀рче и Го̀споди* – стилски условљена употреба великог слова у им. [види т. 2.1.(1)], хендиадис као фраз. жанр и стилска фигура [види т. 2.2.(3)3°]; *Го̀споди* – облички рус. (ц.сл. госпџдн), вок. им. *Го̀спџд* у зн. ‘Бог, Свевишњи’ [види т. 2.2.(2)6°]
- 22 ст. зн.: Ти се не рађаш (не излазиш) и не умиреш (не залазиш) [види т. 2.2.(3)1°]; (ген.) *ѝстока*, (ген.) *за̀пада* – име стране свијета и у пренесеном зн. пише се малим словом [види т. 2.1.(3)]
- + 22 (ген.) *џкто̀бра* – дијал. (књиж. *џкто̀бра*) [види т. 2.2.(2)3°]

2. ТЕКСТОЛОГИЈА ПЈЕСМЕ „ЈУГ ЗАВИЈА, РАЗЈАРИ СЕ МОРЕ...”

2.1. Ономастичка реконструкција. — Проблеми ономастичке реконструкције тичу се антропонима (и теонима), топонима (и космонима) те етнонима (и адјектонима).

(1) У анализираној пјесми нису посвједочени антропоними, али ни теоними (имена митолошких бића). У жанру оде, међутим, апелативи попримају функцију властитог имена, чиме се објашњавају примјери стилски условљене употребе великог слова у именицама, у ст. 21: (вок.) *Творче, Господи* (у значењу ‘Свевишњи’), и у замјеницама, у ст. 13, 16, 21: *Ти*, (дат.) *Теби*, којима се православно хришћанин обраћа своме врховном божанству.

(2) Нема у пјесми ни топонима (па ни космонима), али је требало напоменути да је у ст. 11: (по) *зѐмљи* посвједочен апелатив у значењу ‘гло’, а не властито име, с обзиром на то да је у Лучи микрокозма, осим једног контекста, именица *Зѐмља* космоним у значењу небеског тијела које је створено ради привременог боравка људског рода, што је, по Његошевој концепцији, казна због учешћа у Сатаниној побуни.

Исто тако је требало напоменути да је именица (мн.) *небеса* у 2. стиху заједничка, а не властита именица. И у Лучи је ријеч о апелативу, али је у спјеву једински облик *небо* резервисан за престонодржно небо, док се множински облик користи за преосталих пет непокретних и шест покретних небеса. Другим ријечима, у оди множински облик *небеса* синоним је јединском облику *небо*.

(3) Етноними се пишу са великим почетним словом, а адјектоними (кте-тици) с малим. Великим словом пише се етнотопоним *Запад* у првом стиху споменарске пјесме из Бољежнице: Сви надмени комплименти / на Западу што се воде, док се име стране свијета и у пренесеном значењу пише малим словом, у завршном, 22. стиху пјесме која је предмет анализе у овом раду: ти истока немаш ни запада!

2.2. Семантичка реконструкција. — Обухвата питања граматичке, лексичке и фразеолошке реконструкције.

(1) На граматичком плану реконструкције текста анализирана пјесма пружа примјере који се односе на употребу предлога *с*, на лексичко-граматичку хомонимију и антонимију те на граматичке архаизме.

1° Што се тиче употребе предлога *с/са*, занимљиве примјере дају стихови 13–15:

Ти све биље раниш са влагама,
ка [kâ] свјетове што раниш зракама [зракама],
ка [kâ] сјемена што раниш клицама!

У 13. стиху посвједочен је инструментал средства с предлогом *са* (*са вла̀гама*) у значењу инструментала средства без предлога (= влагама), док је у стиховима 14 (*зра̀кама*, или *зра̀кама*) и 15 (*клѝцама*) инструментал средства без предлога, мада би се у 14. стиху могао реконструисати и предлог *с*: [с] зра̀кама, или [с] зра̀кама.

2° У 13. стиху облик *свѐ* могао би бити схваћен као облик средњег рода придјевске замјенице *вас* (савремено *сав*), атрибут уз именицу *биље*, и као прилог **свѐ* у значењу ‘стално’, адвербијал времена уз предикат *рании*. У текстолошкој напомени дилема се разрјешава у корист придјевске замјенице. У стиховима 19. и 20. остварена је лексичко-граматичка антонимија: (к) *битију*, (с) *бића* ‘постојање’ – (с) *ништожности*, (к) *ништожности* ‘непостојање’, а у 12. стиху у опозицији се налазе облици *висѐ* – *виѐ* (се), облички хомографи, неповратни и повратни глагол (провалије висе, брда се узвисују). Употребом хомографа остварује се својеврсна игра ријечи и леонинска рима.

3° Два примјера граматичких архаизама требало је прокоментарисати. Једно је пасив с предлогом *од* и генитивом у 5. стиху (од господње силе све-могуће), а друго употреба замјеничног инструментала *њом* у узрочном значењу ‘на основу ње, захваљујући њој’ у 10. стиху (њом свјетови по простору миле), при чему је овај последњи примјер требало објаснити и са аспекта специфичне пјесникове конгруенције: замјенички облик *њом* односи се на израз *господња сила свемогућа* из 5. стиха.

(2) Лексичка реконструкција тиче се ријечи насталих моционом и семантичком творбом, дијалектизама и разних типова русизама и црквенославенизама.

1° Моционом творбом настала је именица женског рода *зра̀ка* у значењу ‘зрак свјетлости’, али инструментал множине (*зра̀кама*) у 14. стиху не долази у однос обличке хомонимије с именицом мушког рода *зра̀к* истог значења, која у Његошевом пјесничком језику није ни посвједочена, али је у анализираној пјесми, у 4. стиху, потврђен њен хомоним, именица *зра̀к* у значењу ‘ваздух’, настала семантичком творбом. Мада русизам у Његошевом пјесничком језику, именица *бездна*, потврђена у облику номинатива множине у 12. стиху, такође је настала моционом творбом.

НАПОМЕНЕ.

1. У Речнику Његошева језика, и у другим издањима, облици у којима су *зра̀ка* и *зра̀к* хомографи понекад се, погрешно, интерпретирају као облици ове последње именице у значењу ‘зрак свјетлости’. За то значење лексикографи наводе примјер из преписке: Звјезда под којом сам се родио ваља да је сателит раскаљенога Меркура те не може на мене благе зраке пружити [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: 265, s. v. **зра̀к**], што није оправдано: и у том примјеру је акузатив

множине именице женског рода **зрака**, па га треба прикључити примјерима на ту одредницу.

2. У именици *зрака* ми реконструирамо краткоузлазни акценат, у инструменталу множине без послјеакценатске дужине *зракама*, али не искључујемо ни прозодијску варијанту с краткосилазним акценатом *зрака* (с послјеакценатском дужином у инструменталу множине *зракама*). У анализираној пјесми овај други акценатски тип нагласио би ефекат римованог сазвучја са сусједним стиховима (*влагма : зракама : клијама*).

2° У 18. стиху посвједочена је именица *творѣније*² у значењу ‘биће’, која има и множину, а не њен хомоним у значењу ‘стварање’. У 43. стиху Ноћи скупље вијека [види МАРОЈЕВИЋ 2011⁶], напротив, потврђена је именица *творѣније*¹ у значењу ‘стварање’, која је *singulare tantum*:

Совршенство творемија –
таинствене силе боже
ништа љепше нит је када,
нити од ње створит може.

Док су у ове двије пјесме разматрани хомоними у црквенославенском облику, у Лучи микрокозма су у народној српској форми и с различитим акценатом (само су хомографи). У „Текстологији Луче микрокозма” истакли смо да су лексички хомографи и именица *творѣње* ‘стварање’, која означава процес: у творењем [утворѣњем] освештаном храму [ЛМ 270 (I 70)], и именица *творѣње* ‘створење’, која означава резултат глаголске радње, човјека којег је створио Вишњи (по Његошевој концепцији): свеђер умно остаје творење [творѣње] [ЛМ 2011 (VI 89)]. Семантичко раздвајање у овом случају било је праћено прозодијским диференцирањем [види подробније у МАРОЈЕВИЋ 2016: 339–340].

3° У слој лексичких дијалектизама спада једна позајмљеница: (ген.) *ѓктомбра* (умјесто књижевног *ѓктобра*), у датуму, један облички дијалектизам: (3. л. мн. презента) *враћу се* (умјесто књижевног *враћају се*), у 20. стиху, и двије граматичке ријечи: саставни везник *а* у значењу ‘и’, у 8. и 12. стиху, и поредбени везник *ка* с дугосилазним побочним акценатом или без акцената (умјесто књижевног *каѓ*), у 11, 14. и 15. стиху.

4° У оквиру лексичке реконструкције посебно је важан слој разноврсних русизама и црквенославенизама. Русизми су, у 12. стиху, именица *бѣзна* (р. бѣзна ‘провалија’) и глагол *вѣсити се* (р. вѣситься ‘уздити се’). Преко руског језика у Његошев језик су ушли и црквенославенизми — именице *творѣније* (р. творѣние² ‘створење’, а не *творѣние¹ ‘стварање’), у 18. стиху, и *бѣтије* (р. бытiе ‘постојање’), у 19. стиху.

5° Посебну врсту русизама у Његошевем пјесничком језику представљају афиксални русизми. У 19. и 20. стиху пјесме генитив (с предлогом *с*) и датив (с

предлогом *к*) именице *нишѣжност* објашњавамо као суфиксални русизам (р. *ничѣжностъ* ‘ништавило, нешто ништавно’).

6° Семантички русизам је именица *прѣстор*, у 3, 8. и 10. стиху, која је употребљена у руском а не у српском значењу (р. *простѣр* ‘пространство’). Сродну појаву на руско-српском плану представљају облички русизми – облик множине *сјемѣна* у значењу јединице (р. *сѣмя* ‘сјеменка, зрно сјемена’, мн. *семенá* ‘сјеме’), у 15. стиху, и вокатив *Гѣсподи* именице *Гѣспѣд* у значењу ‘Бог, Свевишњи’, мада је у самом руском језику то црквенославенизам (ц.сл. *госпѣдн*).

(3) Фразеолошка реконструкција анализиране пјесме обухвата фразеолошке околионализме, метонимијске и оптаивне изразе те хендиадис као фразеолошки жанр и стилску фигуру.

1° Фразеолошки околионализми, индивидуални изрази којима пјесник придаје фразеолошку форму и значење, реконструишемо, условно, у три стиха. Нарочито је карактеристичан посљедњи, у завршном стиху пјесме:

Слава Теби, Творче и Господи –
ти истока немаш ни запада!

који снабдијевамо напоменом: Ти се не рађаш (не излазиш) и не умиреш (не залазиш). Овај, космички фразеологизам, резултат пјесникове индивидуалне творбе, односи се, по Његошевој космогонијској концепцији, искључиво на Свевишњега. Израз пак из 10. стиха *свјетови по простору миле* у значењу ‘свјетови се по пространству споро крећу’ и израз из 20. стиха *враћу се с бића к нишѣжности* у значењу ‘враћају се из постојања (живота) у непостојање (ништавило)’ више су пјесникове стилске фигуре него фразеолошке јединице.

2° У петом стиху пјесме:

зрак пљускови густы замаглише –
од господње силе свѣмогуће!

посвједочен је метонимијски израз (од) *гѣспѣдње силѣ свѣмогуће* у значењу ‘(од) Господа Бога’. А у претпоследњем, 21. стиху:

Слава Теби, Творче и Господи –

потврђен је оптаивни фразеологизам *слава Теби*, апотеоза (обраћање Богу).

3° У наведеном, претпоследњем стиху пјесме, у вокативном изразу *Творче и Гѣсподи*, реконструишемо хендиадис као фразеолошки жанр и стилску фигуру. За разлику од примјера из Луче микрокозма [види даље нап.], обје именице пишемо са великим почетним словом, што тумачимо као стилски условљену употребу великог слова у жанру оде (обраћање хришћанина Свевишњему).

НАПОМЕНА.

У версолошкој напомени уз 598. стих Луче микрокозма:

»[...] Вѣльї јѣси || твѡрче | и гѡсподи
и чѡдна сѹ || твѡрѣнија | твѡја —
величеству || твѡме | краја нѣ ^мм̄!« —
[ЛМ 598–600 (II 48–50)]

указали смо „да је израз *твѡрче* и *гѡсподи* фразеологизам (хендиадис у значењу /вок./ ‘боже’) и да се њиме реализује семантичко опкорачење такта. / Треба напоменути да је друга компонента хендиадиса не само лексичко-семантички него и морфолошки црквенославенизам (наставак *-и* умјесто *-е* у вокативу). Употреба двију именица у саставу овог фразеологизма потврђује да су обје оне апелативи, а не властите именице, не само по своме поријеклу, и да их треба писати с малим почетним словом” [МАРОЈЕВИЋ 2016: 421].

2.3. Фонетска реконструкција. — Фонетско-фонолошка реконструкција обухвата проблеме реконструкције сугласника, самогласника и рефлексâ јата.

(1) Од проблема реконструкције сугласника коментар заслужује само фонетски дијалектизам *рѣнїиш* (умјесто књижевног *хрѣнїиш*) у 13, 14. и 15. стиху, облик без иницијалног <х>. Његошев идиолект карактерише чување фонеме <х>, осим у секвенци <хр>.

(2) У 17. стиху (и покри их тайности завѣсом) ми реконструишемо именицу (ген.) *таїности* у којој се реализује хетеровокалски дифтонг с неслоговном другом компонентом: тã^нности. Тај дифтонг ортографски обиљежавамо секвенцом **ај**. Његош је руској графемѣ „и краткое” у лексеми **тайна** и њеним изведеницама придавао слоговност (изговарао је *таина*), осим кад је силабичка структура стиха захтијевала сажети, дифтоншки изговор (тã^нна).

(3) Од питања рефлексâ јата пажњу заслужују један примјер у којем примарно није било јата, један Његошев хиперијекавизам и један књишки облик у којем се мора искључити јекавско јотовање као алтернативни изговор.

1° У 3. стиху (разлежу се простором громови), у глаголском облику *рãзлѣжѹ се*, није посвједочен рефлекс јата послѣје *л*, тј. није екавизам него облик с примарним вокалом <е> у аломорфу коријена [лѣг]. Савремени ијекавски лик *рãзлѣжѹ се* појавио се секундарно, не фонетски него по аналогѣји.

2° У 17. стиху (и покри их тайности завѣсом) лексема *зãвијесѡм* тумачи се као хиперијекавизам, с једносложним рефлексом дугог јата с неслоговном првом и послѣјеакцентском дужином на другој компоненти дифтонга: зãв^нјесѡм.

НАПОМЕНА.

Историја питања о Његошевим хиперијекавизмима састоји се од три погледа.

Први је поглед Данила Вушовића. Он наводи аорист *видијесмо* из Горског вијенца, аорист *видијесмо*, инфинитив (трипут) *видијети*, радни глаголски придјев *видијели* из Шћепана Малог те облике *завијесу*, *побиједа*, *побиједе* из Слободијаде као „случајеве где имамо (као и у црн[огорским] н[ародним] песмама) дужење кратког **ѣ**, тј. место једносложног *је* узето је двосложно *ије*, што није особина народног говора у Црној Гори”, а у напомени вели: „У неким босанским дијалектима може се чути дужење кратког **ѣ** у сличним примерима, али код Његоша то имамо, несумњиво, стиха ради” [Вушовић 1930^а: 102; Вушовић 1930^б: 10].

Друго је мишљење Милана Решетара. Он је (у приказу *Ново издање свих Његошевих дјела*) из хиперијекавских облика искључивао глагол *видијети* сматрајући га особином неких црногорских говора: „Али управо треба рећи да се у Његоша кратко **ѣ** врло ријетко стиха ради расцијепи на двоје [...]. В-ћ [= Вушовић] је могао навести само 3 примјера: *побиједа*, *побиједе* (мјесто *побједе*) и *завијеса* (ЈФ [= Јужнословенски филолог] 102), јер 6 примјера гдје је код Његоша *видијети* (у разним облицима), они не иду амо — тако се збиља у Црној Гори говори” [РЕШЕТАР 1936: 221–222].

Ми смо закључили следеће: „Ми смо склони да све тзв. хиперијекавске облике третирамо као дијалекатске архаизме, позајмљене или из народних говора или из народних пјесама. Метричким разлозима, дакле, објашњавамо и з б о р овог или оног силабичког лика, али не и његов постанак” [МАРОЈЕВИЋ 2011^а: 50]. — У складу са овим полазиштем, ми као основни облик узимамо онај у којем је реализован двосложни ије-рефлекс јата, а примјере у којима је рефлекс означен графемом **ѣ** узимамо као дифтоншки ^ије-изговор.

3° У 15. стиху (ка сјемена што раниш клицама) лексема *сјемѐна* тумачи се као облички русизам, књишка ријеч, без јекавског јотовања (није *щемѐна), мада такво јотовање ни иначе не би одговарало високом стилу оде.

2.4. Реконструкција текста. — Проблеми реконструкције текста тичу се вербализације текста (подјеле текста на ријечи), версолошке реконструкције и реконструкције штампарских грешака.

(1) Што се тиче вербализације текста, која се у суштини тиче састављеног, полусастављеног (с дивизом) и растављеног писања, анализирана пјесма не оставља никакву дилему, не поставља ниједан проблем.

(2) Версолошка реконструкција обухвата питања типа стиха и строфе, прозодије и инверзије, између осталог.

1° Пјесма је написана у асиметричном десетерцу као тротактном стиху, са строфама неједнаког обима, тј. пјесма „Југ завија, разјари се море...” дијели се на пет куплета. Подробније о форми стиха и жанру пјесме расправљамо у трећем, закључном поглављу рада.

2° У првом стиху пјесме:

Југ завија, разјари се море [море],
прекрилише небеса облаци,
разлежу се простором громови,
зрак пљускови густе замаглише –

реконструирамо примарни акценат на именици *море* иако се тиме нарушава тзв. квантитативна клаузула.

3° А у четвртог наведеном стиху остварена је вишеструка инверзија која је и версолошки релевантна: распоредом именице и њеног атрибута у два полустиха остварује се семантичко опкорачење цезуре.

(3) Грешака у писању у Његошевом рукопису није било. Али су се поткрале штампарске грешке у првим издањима, од којих једна вјероватно није штампарска него текстолошка.

1° У 18. стиху у издању Биљежнице умјесто глаголског облика: *мили* (л. 43) рукописа одштампан је придјевски: којима ти *мила* [миле – Р. М.] творенија [Шоћ и др. 1956: 172]. Грешку је Лалић исправио у Целокупним делима [Лалић 1967: 219].

2° У другом издању Целокупних дела у 12. стиху поткрала се грешка која је нарушила силабичку структуру: бездане [бездне – Р. М.] *виџе*, а горе се *виџе* [Лалић 1967: 219], али је она исправљена у наредним издањима [Лалић 1975: 219] па није одлутала у Речник Његошева језика. Именица женског рода **бездана* у Његошевом пјесничком језику није посвједочена (мада је наш пјесник користио моциону творбу наведеног типа). Лексикографи су, додуше, неке облике именице *бездна* интерпретирали као облике именице мушког рода **бездан*, и придјева **бездан* [Стевановић и др. 1983 I: 18].

3° Једна грешка, која вјероватно није била штампарска него неоправдано текстолошко рјешење, тиче се глаголског облика у 9. стиху рукописа: *кочи* (л. 43). Умјесто облика *кочи* код Лалића [Лалић 1967: 219, Лалић 1975: 219] стоји **коси*: лето жеже, остра зима *коси* [кочи – Р. М.]. Његош каже да остра зима *кочи*, тј. смрзава, Лалић исправља текст: остра зима *коси*, што би и иначе било веома необично. Из Лалићевог четвртог издања неаутентични облик одлутао је и у Речник Његошева језика, у одредницу *кџсити*, као једина потврда, с необичном семантизацијом: „*одсецати косом; јако стезати, резати (о зими)*“ [Стевановић и др. 1983 I: 368]. Пошто други текстови на основу којих је рађен

Речник Његошева језика ни лексему не потврђују, а камо ли необичну нијансу значења која се додаје послије тачке и запете, њу треба брисати из овог лексикографског дјела, а увести глагол **кóчити**, који у Речнику недостаје, илуструјући га наведеном потврдом.

3. ПОЕТИКА ПЈЕСМЕ „ЈУГ ЗАВИЈА, РАЗЈАРИ СЕ МОРЕ...”

3.1. Асиметрични десетерац пјесме „Југ завија, разјари се море...” представља веома хармонично пјевање.

(1) Анализирана пјесма остварена је, дакле, у ритму асиметричног десетерца. Испоштоване су, наравно, све силабичке и тонске константе: десет слогова, цезура послије четвртог слога, неакцентованост четвртог и десетог слога (нема чак ни примјера метрички обавезног преношења акцента с десетог на девети слог нити ритмички условљеног преношења акцента с четвртог на трећи слог).

(2) У првом полустиху уз метрички акценат, који је (осим у 18. стиху) главни, на пунозначној ричи, 15 стихова има бар још један, неметрички акценат, док у 7 стихова нема неметричких акцената.

Према нашем читању, у првом полустиху метрички акценат на првом слогу је свега у четири стиха, на другом (јампски почетак) у десет стихова (а то је нешто мање од 50 %), а на трећем (анапестски почетак) у осам стихова. Кажемо: према нашем читању, тј. ако се у везама именице и глагола нагласи глагол и ако се нагласе замјенички облици *њом* и *све*.

Једнотатност другог полустиха није представљена као ритмички курзив. Напротив, у сваком стиху су по двије пунозначне ријечи, с главним акценатима, а неметрички главни акценат је само у једном, 10. стиху (*љето* жеже, || *остра зима* | *кочи*), с тим што је још у два стиха, четрнаестом и петнаестом, неметрички акценат на везнику *што*.

У другом полустиху у једанаест стихова (а то је 50 %) силабички распоред тактова је симетричан (3 + 3) и клаузула је дактилска (акценат на осмом слогу). Квантитативна клаузула је нарушена у два стиха (дугосилазни акценат у 17. и 19. стиху).

Распоред 2 + 4 има седам стихова, али је клаузула дактилска (акценат на осмом слогу, трећем од краја) у пет стихова, а хипердактилска (акценат на седмом слогу, четвртог од краја) само у два стиха (петом и осамнаестом). Квантитативна клаузула је нарушена само у двадестом стиху (дугуозлазни акценат на осмом слогу).

Свега четири стиха имају распоред 4 + 2, с женском клаузулом (акценат на претпоследњем слогу). Квантитативна клаузула је нарушена само у једном, ако се изговори примарни акценат (мõре).

(3) Да ли је асиметрични десетерац тротактни стих, како га ми тумачимо, или трохеј, како га за Вуком интерпретирају бројни аутори? Сви стихови имају три прозодијско-интонациона такта, дакле: тротактност је остварена 100 %, а чисти трохеј имамо само у 9. и 16. стиху. То значи да трохеј није ни ритмичка тенденција.

3.2. Десетерац умјетничке поезије разликује се од народног, прво, по постојању риме односно по звуковним понављањима, и друго, по постојању строфе односно куплета. Користио се у народној поезији за епске пјесме, лирске пјесме и баладе, пјесме на међи. Народна пјесма је жанровски једнообразна.

(1) Његошева пјесма нема риму као обавезну структурну компоненту. Али се она ипак појављује у специфичном облику, који није карактеристичан за народну поезију. Ту је нешто између епифоре и таутолошке риме (повнављање облика *облаци* и *громови* на клаузули), ту је леонинска рима заснована на хомографима који нису и хомофони (вйсѣ : вйсѣ), ту је облички паралелизам на клаузули у три стиха заредом (влагама, зракама, клицама).

(2) Његошева пјесма се не дијели на строфе са једнаким бројем стихова (као Луча микрокозма, на примјер), али се дијели на пет куплета, са синтаксичким паралелизмом и узвичном интонацијом. Сваки од тих куплета, према нашој интерпункцији, представља синтаксички период.

(3) Његошева пјесма је у суштини ода. Тај жанр не карактерише народне пјесме у десетерцу. Али је ова ода истовремено и мисаона пјесма и припада космичкој поезији Његошевој. Његошева пјесма није само ода Творцу и Господу, односно Свевишњему. Она почиње као лирска пјесма са описом природе, са низом од пет асиндетских реченица у четири стиха, али се куплет завршава поентом да све то покреће моћ Господа (благи прелазак у жанр оде). Опис природе наставља се и у другом куплету, а поента о моћи Господа сажима се само у један слог (*њом* у 10. стиху). Два слједећа куплета представљају директно обраћање Свевишњему, да би се пјесма завршила апотеозом у дистиху. Ода је, да закључимо, у специфичној инверзији. Та инверзија и преплитање жанрова чини ову пјесму уникалном, не само у Његошевом стваралаштву.

ЛИТЕРАТУРА

- Вушовић 1930^a:** Д. В. Вушовић. *Прилози проучавању Његошева језика*. – Јужнословенски филолог, Београд, књ. IX, 93–196.
- Вушовић 1930^b:** Д. В. Вушовић. *Прилози проучавању Његошева језика*. Београд.
- Лалић 1967:** Петар Петровић Његош. *Пјесме*. [Текст приредио, белешке и објашњења написао Радован Лалић]. (Целокупна дела Петра Петровића Његоша. [II изд.] Књ. 1).
- Лалић 1975:** Петар II Петровић Његош. *Пјесме*. [Текст приредио, белешке и објашњења написао Радован Лалић]. Београд. (Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. IV изд. Књ. 1). [Фототипија III изд. (Београд, 1974)].
- Маројевић 2005:** Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2011^a:** Радмило Н. Маројевић. *Језик књижевности и књижевни језик у формирању. (На примјеру Његошевих спјегова Луча микрокозма и Горски вијенац)*. – Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд, 8–11. IX 2010). [Књ.] 40/1: Два века савременог српског књижевног језика. Београд, 41–61.
- Маројевић 2011^b:** Радмило Маројевић. *Његошева* Ноћ скупља вијека. – Дани Његошеви 2010/2011, Никшић: Књижевно друштво „Његош”, 131–172.
- Маројевић 2016:** Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Crne Gore.
- Решетар 1936:** М. Решетар. *Ново издање свих Његошевих дјела*. [Критика издања: *Целокупна дјела Петра Петровића Његоша*. У редакцији Данила Вушовића. Београд: Народна култура, 1935]. – Јужнословенски филолог, Београд, књ. XV, 215–232.
- Стевановић и др. 1983 I:** *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I. Београд–Титоград–Цетиње.

Томовић–Секуловић 1997: *Петровићи: Писци. Духовници. Владари*. [Приређивачи Слободан Томовић, Горан Секуловић]. Том II. Подгорица.

Шоћ и др. 1956: *Његошева биљежница*. [Редакциони одбор Јагош Јовановић, Перо Шоћ, Ристо Драгићевић, Јевто Миловић, Милош Вушковић]. Цетиње.

СТИХОТВОРЕНИЕ „ЈУГ ЗАВИЈА, РАЗЈАРИ СЕ МОРЕ...”
ПЕТРА НЕГОША В ТЕКСТОЛОГИЧЕСКОМ И СТИХОВЕДЧЕСКОМ
АСПЕКТАХ: ПОЭТИКА ЖАНРА

Резюме

В настоящей работе, в первой ее части (см. раздел № 1), обосновывается научное издание стихотворения «Југ завија, разјари се море...» сербского поэта Петра Негоша, подготовленное автором к изданию. Стихотворение впервые опубликовано в «Записной книжке Негоша» в 1956 г. Издание снабжается текстологическими примечаниями в форме сносок

Во второй части статьи (см. раздел № 2) рассматриваются текстология и стихосложение стихотворения. В статье прослеживается написание слов со строчной и прописной буквы, грамматические и лексические «темные слова», а также фразеологические окказионализмы, результат языкового творчества поэта. На уровне фонетико-фонологическом рассматривается реконструкция согласных, дифтонгов и рефлексов фонемы «ять».

Поэтике стихотворения, т.е. просодическому и интонационному анализу его стиха, посвящается третья, заключительная часть статьи (см. раздел № 3). Стихотворение представляет собой любопытный пример сербского десятисложника художественной литературы в жанре оды.

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, стихотворение «Југ завија, разјари се море...», текстология, стихосложение, поэтика.

Р. Н. Мароевич